

PARRANDACHILIK TARMOG'INI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING XUDUDIY TENDENSIYASI

Abduraxmonov Nurbek Azzam o'g'li

“TIQXMMI” MTU talabasi

Tel: +998 93 832 44 42

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7902865>

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida parrandachilik sanoatining ijobiy o'sish dinamikasi va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishini tavsiflovchi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish va realizatsiya qilish jarayonida qonuniyat va tendensiyalarining hozirgi holatini belgilaydi. Qisqa va uzoq muddatli istiqbolda raqobatbardosh parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishni rivojlantirish tendensiyalarga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Parrandachilik, innovatsiya, konsepsiya, innovatsion menejment, innovatsion faoliyat, innovatsion jarayon, innovatsion infratuzilma, innovatsion salohiyat, innovatsion muhit, innovatsion iqtisodiyot, innovatsion loyiha.

Parrandachilik mahsulotlarini samarali ishlab chiqarishni shakllantirishdagi asosiy muammolar, sanoatning rivojlanish sur'atlarini jadallashtirishning ustuvor yo'nalishlari hamda respublika aholisini tuxum va parranda go'shti bilan ishonchli ta'minlash manbalari aniqlangan, jumladan: tarmoq va tarmoqlararo iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash; moddiy-texnik bazani kengaytirish; naslchilik ishini takomillashtirishda innovatsiyalarni joriy etish; ozuqa ishlab chiqarish va parranda boqish texnologiyalari; tarmoqlararo va tarmoq ichi iqtisodiy munosabatlarni mustahkamlash; marketing xizmatini tashkil etish va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasida parrandachilik sanoati aholini yuqori to'yimli parhezli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash va ularni qayta ishlash, oziq-ovqat va yengil sanoatni qimmatbaho xomashyo materiallari bilan ta'minlashda alohida ahamiyatga ega. Ushbu sohaning ahamiyati faqatgina uning yalpi mahsulot ishlab chiqarishdagi yuqori ulushi bilan emas, balki qishloq xo'jaligi iqtisodiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatishi bilan belgilanadi. Viloyatda sotiladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining umumiy tarkibida parrandachilik respublika iqtisodiyotining agrar sohasidagi ixtisoslashuvini belgilab beruvchi tarmoqlardan biri hisoblanadi. 2013 yilda parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish respublika bo'yicha sotilgan mahsulotlar umumiy hajmining 17,8% ni tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasi parrandachilik sanoati korxonalarini asosan parranda go'shti yetishtirishga ixtisoslashgan. 2013 yil yakunlariga ko'ra, respublikada yetishtirilayotgan umumiy go'sht mahsulotlarining 22,1 % ulushi parranda go'shtining barcha turlari hisobiga to'g'ri keldi, ya'ni bu ko'rsatkich respublika miqyosida go'sht yetishtirish hajmida uchinchi o'rinni egalladi. So'nggi yillarda kuzatilgan parranda go'shtiga bo'lgan talabning o'sishi uning ta'm xususiyatlari va mol go'shti, qo'zichoq va boshqa go'sht turlariga nisbatan iste'mol narxlarining ancha pastligi bilan izohlanadi.

Respublikada parrandachilikni rivojlantirish uchun dastlabki shart-sharoitlar 20-yillarning oxiri - 30-yillarning boshlarida yaratilgan hamda birinchi sovxoz va kolxoz parrandachilik fermalari, inkubator va parrandachilik punktlari tashkil qilingan. Uzoq muddat davomida hududning parrandachilik sanoati keng xarakterga ega edi. 60-yillarning ikkinchi yarmida respublikada va sanoat ixtisoslashuvida konsentratsiya ishlari boshlandi. 1965 yildan boshlab

taqsimot siyosati sanoat asosidagi ishlab chiqarishda amalga oshirildi. 1970 yilda esa ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarini boshqarish uchun qo'llanildi.

Respublikaning turli hududlarida parrandachilik fermalarini oqilona joylashtirish dasturi yangi tashkil qilingan "Ptitseprom" tresti tomonidan joriy etildi. Bu chora-tadbirlar oziq-ovqat tuxumlarini yetishtirishni 2 martadan ko'proq oshirishga imkon berdi.

1980-yillarning o'rtalarida parrandachilik sanoatining rivojlanishi yuqori konsentratsiya darajasi bilan ajralib turdi, 1985 yilda parrandalar soni 1970 yilga nisbatan ikki baravar ko'paydi. Bu esa o'z navbatida shu davr mobaynida parranda go'shti ishlab chiqarishni 5,7 baravar, tuxum mahsuloti yetishtirishni 2 baravar ko'paytirish imkonini berdi. Parranda go'shtining respublika go'sht balansidagi solishtirma og'irligi 4,9 foizdan 21,2 foizga oshdi. Shu boisdan respublikada parrandachilik mahsulotlarini yetishtirish aholi jon boshiga hisoblaganda sezilarli darajada, ya'ni tuxum - 72 tadan 113 taga, parranda go'shti esa - 1,8 dan 7,6 kg gacha oshdi.

1990 yildan beri mamlakatda amalga oshirilgan agrar islohotlar parrandachilik sanoatidagi vaziyatga jiddiy tarzda salbiy ta'sir qildi. 1995 yilga kelib, qushlarning soni 1975 yildan beri deyarli 4 baravar va 1994 yilga nisbatan qariyb 5 baravar kamaydi. Shunga ko'ra, parranda go'shtini yetishtirish mos ravishda 3,3 va 1,7 martaga kamaydi. 1995 yilda tuxum mahsulotini yetishtirish 1985 yilga nisbatan 10 foizga kamaydi.

2004 yilga kelib parrandachilik sanoatining holati biroz yaxshilandi. 2005 yilda parrandalar soni 1995 yilga nisbatan ko'paydi, ammo 1985 va 2000 yillardagi ko'rsatkichlarga nisbatan kamaydi. Biroq, 2006 yil o'rtalarida respublikada parranda grippi tufayli parranda populyatsiyasining katta qismi yo'q qilindi. Natijada 2005 yilga nisbatan ko'rsatkich 58,2% ga kamaydi hamda sohada mahsulot ishlab chiqarish keskin pasaydi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida parrandachilikning rivojlanishi ijobiy dinamika bilan tavsiflanmoqda. 2011 yilda 15,6 ming tonna tirik vaznda parranda go'shti yetishtirildi, 2012 yilda bu ko'rsatkich 2 baravar oshdi, 2013 yilda esa 36,5 ming tonnani tashkil etdi. Sifat ko'rsatkichlarda ham yutuqlar kuzatildi: broylerlar o'rtacha kunlik vazn yig'ishi o'sdi, xarajatlar ozuqa miqdorini 1 kg ga kamaytirdi. Shunga ko'ra, go'sht va so'yilgan go'sht vaznining ko'payishi hamda Respublika tuxum va parrandachilik bozorining 60 foizga o'sishi aholining uy xo'jaliklari, fermer xo'jaliklari va yakka tartibdagi tadbirkorlar hisobiga 5-50 ming o'rinli ixtisoslashtirilgan binolardan foydalangani hisobiga erishilganiga qaramay, aksariyat qishloq xo'jalik korxonolari (parrandachilik fermalari) 20-50 foiz quvvat bilan ishlamoqda yoki umuman ishlamayapti.

Mintaqaning tabiiy va resurs salohiyati parrandachilik sanoati korxonalariga zarur miqdordagi mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Shunga qaramay, parrandachilik sanoatining sifatsiz texnik jihozlari, moliyaviy muammolar, iqtisodiy aloqalarning uzilishi, moddiy-texnik resurslar narxining doimiy o'sishi, importning liberallashtirilishi sohaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda broylerlar va tuxum qo'yadigan tovuqlarning o'rtacha kunlik o'sishi barqaror oshib bormoqda, bu esa o'z navbatida sanoat rivojlanishining ijobiy tendensiyasidan dalolat beradi. Biroq, ushbu ko'rsatkichlar Rossiya Federatsiyasi uchun o'rtacha ko'rsatkichdan pastroq hisoblanadi. 2013 yilda Rossiya Federatsiyasida tovuqlarning o'rtacha yillik uchun tuxum qo'yish darajasi 305 tani tashkil etdi, bu respublikada o'rtacha tuxum qo'yish ko'rsatkichidan 20 taga ko'proq edi.

Parrandachilik tashkilotlarining asosiy vazifalaridan biri bu fermer xo'jaligida mavjud parranda qushlarni to'laqonli oziq-ovqat bilan ta'minlash hisoblanadi. Agar ilgari davlat respublikaga 120 ming tonnadan ortiq aralash ozuqa yetkazib bergan bo'lsa, endi ular qo'shni hududlardan sotib olinishi kerak.

Ko'p hollarda ozuqa fabrikalari o'z monopol ta'sir ko'rsatish huquqidan foydalangan holda mahsulotlarining narxini asossiz ravishda oshiradilar. O'z navbatida parrandachilik mahsulotlari ishlab chiqarish xarajatlarining 60-70 foizini (parrandachilik mahsulotlari uchun o'rtacha) tashkil etmoqda. Shu jumladan, har yili ozuqa sifati pasayadi, bu natijada, parrandachilik sanoatida mahsuldorlikning pasayishiga va parrandachilik fermalarining qo'shimcha xarajatlariga sabab bo'ladi.

O'zingizning yem-xashaklar manbalarinigiz yordamida boquvni tugating. Natijada, ishlab chiqarilgan mahsulotlarining narxi pasayadi. Shu sababli, parrandachilik fermalari qo'shni korxonalaridan yerni ijaraga olib, o'zlari ozuqa ishlab chiqarish uchun imkoniyat izlashlari lozim.

Ishlatilgan ozuqa ratsioni ozuqaviy moddalar (energiya almashinuvi, xom oqsil, aminokislotalar uchun) bilan mutanosib bo'lishi kerak. Bunday ozuqaviy moddalardan foydalanish qushlarning xavfsizligini 5 foizga, tuxum yetishtirishni 10-12 foizga, o'rtacha kunlik vazn yig'ishni 5 g va nasl berish qobiliyatini 8 foizga oshiradi.

Parrandachilikda ko'plab muammolar parrandalar narxining ko'tarilishi tufayli yuzaga keladi va mana shunday asosiy muammolardan biri bu barqaror va aylanma mablag'lar qiymatining o'sishi hisoblanadi. Ko'plab parrandachilik fermalarida ishlab chiqarish uskunalari 15-25 yildan beri ishlamoqda va nafaqat jismonan, balki ma'nan ham ancha eskirgan. Parrandachilik korxonalari aralash ozuqa ishlab chiqarish va ularning xarajatlarini qoplash uchun davlatning subsidiya yordamisiz bu muammoni mustaqil ravishda hal qila olmaydilar. Shunga qaramay, parrandachilik fermalariga beriladigan subsidiyalar va kompensatsiyalarning umumiy daromadning 8,8 foizidan oshmaydi.

Parrandachilik har doim chorvachilikning eng samarali sohalaridan biri bo'lib kelgan. Ammo bugungi kunda bu soha qiyin ahvolda qolmoqda.

So'nggi ikki yilda sohada so'yilgan parranda go'shtini yetishtirish va sotishdan katta zarar ko'rilmogda.

Iste'mol qilinadigan resurslar narxining muntazam o'sishi parrandachilik sanoatida mahsuldorlikning o'sishi va ishlab chiqarish tannarxining pasayishi bilan qoplanmadi. Bularning barchasi korxonalar rentabelligining pasayishiga olib keladi va texnik jihozlash jarayoniga to'sqinlik qiladi.

Respublikada tuxum yetishtirish har doim serdaromad soha bo'lib kelgan. Biroq, 2011 yilda tuxum qo'yadigan tovuqlar sonining kamligi (259 dona) bu sohadan olinadigan daromadga salbiy ta'sir qilgan. 2006 yilda hattoki parrandachilik sanoati rivojlanmagan mamlakatda ham (parranda grippi tufayli) tuxum ishlab chiqarish rentabelligi 5,0% ga yetdi. Ushbu ko'rsatkich bo'limda mavjud zaxiralar mavjudligidan dalolat beradi.

Shu o'rinda, tahlildan ko'rinib turibdiki, respublikaning o'z xom-ashyo bazasini shakllantirgan bozor ta'minoti yillar davomida tuxum yetishtirish va parranda go'shtining beqarorligi bilan ajralib turdi. Umumiy holda, ishlab chiqarishga salbiy ta'sir etuvchi bir qator ob'yektiv omillar (ozuqa, elektr energiyasi, yoqilg'i-moylash materiallari va boshqalar narxining ko'tarilishi)ga

qaramasdan, respublikaning qishloq xo'jalik korxonalari parrandachilik mahsulotlari sotuvini ko'paytirdilar.

Sanoat korxonalari faoliyatini baholash jarayonida, shuni ta'kidlash lozimki, parrandachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi asosiy omillar ishlab chiqarish xarajatlari, ozuqa xarajatlari, sotish narxi va mahsulot sifati hisoblanadi.

Parrandachilik korxonalarining samaradorligi tashkil etilgan marketing faoliyatidan iborat bo'lib, u muhim samaradorlik zaxirasi sifatida qaralishi kerak.

Biroq, parrandachilik fermalarida marketing faoliyati past darajada tashkil etilgan. Marketing funksiyalari korxonaga mutaxassislarining lavozim tavsifnomalarida umuman belgilanmagan.

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida, mintaqada parrandachilik sanoatining iqtisodiy samaradorligini oshirishning asosiy usullari sifatida quyidagilar taklif qilindi: boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish; moddiy-texnik bazani mustahkamlash; innovatsion texnologiyalarni joriy etish; tarmoqlararo va tarmoq ichi iqtisodiy munosabatlarni mustahkamlash; naslchilik ishlarini takomillashtirish; ishlab chiqarish va mahsulotni diversifikatsiya qilish; marketing xizmatini tashkil etish.

References:

1. Zvolinskiy, V.P. Agroresurs kooperatsiyasi - bu agrar munosabatlarning yangi turi / V.P. Zvolinskiy, V.G. Golovin, V.M. Rotkin // Rossiya qishloq xo'jaligi fanlari jurnali. - 2009 y. - №3. 25-26 betlar.
2. Rakhmataliev.M.E. Current status and investment power of investment in poultry development in Uzbekistan. International Journal For Innovative Engineering and Management Research Volume 10, Issue 03, 2021 Pages: 483-485

INNOVATIVE
ACADEMY